

Spopad moralnovrednotnih usmeritev

Vrednote so srce kulture, obenem pa njeno ogledalo oziroma svojevrsten identifikacijski znak različnih dob in kultur, trdi znani slovenski raziskovalec vrednot J. Musek.¹ Ker so v primerjavi z mnogimi družbenimi in psihosocialnimi pojavi vrednote razmeroma bolj stabilne in trajne, nudijo možnost svojevrstnega "rentgenskega" vpogleda v anatomijo določenega zgodovinsko-kulturnega obdobja, pa tudi posamezne družbene ali narodne skupine.² Razkritje vrednot posameznika omogoča določen vpogled v podobo njegove duše.

Za kako pomembne elemente življenja pri vrednotah gre, nas spomnijo mnogi avtorji. Za K. Kluckhohna je vrednota implicitna ali eksplicitna koncepcija zaželenosti, značilna za posameznika ali skupino, ki vpliva na izbor možnih načinov, sredstev in ciljev delovanja. Allport pa jih razume kot osrednja stališča in sentimente, ki odločajo o prioritetah in na ta način dajejo življenju strukturo. Drugi v zvezi z vrednotami govorijo o družbenih normah, ciljnih, preferencah, stališčih (vendar so stališča večinoma rezultat konfrontacije med vrednotami posameznika in razmerami, v katerih se posameznik nahaja, zato je stališč nešteto, vrednot pa manj). Pri vrednotah gre za nekaj zaželenega; za cilj, ki ga želimo doseči in si ga prisvojiti; skratka, gre za temeljna načela, po katerih se posameznik ali skupina ravna v svojem dejanju in nehanju.³

Vrednote, ki so skupne z drugimi, nam po eni strani govorijo o tem, kar nas povezuje v bolj ali manj trdne povezave in skup-

nosti. Po drugi strani pa pluralizem vrednot kaže na razlike in tudi prepade med ljudmi in skupinami. Zato je - v luči znane in mestoma kontroverzne teze S. Huntingena⁴ - tudi spopad oziroma trk civilizacij dejansko spopad vrednot. O spopadu je mogoče govoriti tudi v manjših okoljih, pravzaprav v vsakršnem okolju, ki ga zaznamuje sodobna pluralnost življenja in vrednot. Še več, nasprotujoče si vrednote so pokazatelj neskladij in napetosti tudi v notranjosti posameznega človeka. Beseda spopad se morda zdi pretirana, zadostovala naj bi oznaka o razlikah vrednotnih usmeritev. Vendar v razmerah, ko je nekaterim neka stvar vrednota, drugim pa je vrednota prav njeno nasprotje (torej proti-vrednota), upravičeno govorimo o konfliktu oziroma spopadu vrednot.⁵

V pričujoči razpravi prikazujemo nekatere moralnovrednotne usmeritve prebivalcev Slovenije, ki so v zadnjem času predmet javnih razprav in tudi nasprotij in so zajete v Svetovni raziskavi vrednot, obenem pa so te vrednote del katoliškega moralnega nauka. Na temelju empiričnih raziskav je mogoče ugotavljati, v kolikšni meri današnji ljudje sprejemajo moralno teologijo katoliške Cerkve, v kolikšni meri pa Cerkvi ne priznavajo kompetenc za reševanje sodobnih moralnih vprašanj in dilem ali so celo zagovorniki nasprotnih stališč. S tem pa se riše tudi odgovor o večjih oziroma manjših možnostih oblikovanja sodobnega moralnega prostora s strani katoliške Cerkve kot tudi resnica o "trku" nasprotujočih si moralnovrednotnih usmeritev.

Empirični podatki o moralnih orientacijah

Svetovna (WVS) oziroma Evropska raziskava vrednot (EVS)⁶ raziskuje nekaj deset različnih moralnih vrednot oziroma norm, med njimi tudi odnos do homoseksualnosti, prostitucije, abortusa, evtanazije, razveze zakonske zveze, samomora, zakonske nezvestobe, laži, utajevanja davka, vožnje pod vplivom alkohola, uživanja lahkih drog ipd. Navedene reči so večinoma v nasprotju s katoliškimi moralnimi načeli, predvsem vrednoto in dostojanstvom človekovega življenja, od spočetja prek spolnosti do naravnega konca.

Vprašani so imeli možnost, da so za vsako od navedenih stvari povedali, ali jo bolj ali manj odobravajo ali sploh ne.⁷ Če v množici podatkov opazujemo npr. vprašanje razveze, ugotovimo, da v Sloveniji 14 % vprašanih meni, da razveza nikoli ne more biti opravičljiva, 29,4 % pa trdi nasprotno, da jo je mogoče vedno opravičiti. Slaba četrtina slovenskih prebivalcev se pri tem vprašanju odloči za sredino med vedno in nikoli opravičljivo, kar ka-

že na neodločno držo, v smislu "kakor kdaj". Povprečno stališče vseh vprašanih, kot je vidno v tabeli 1, je 6,60, kar pomeni, da je skupno stališče polnoletnih prebivalcev Slovenije (na osi od 1 do 10) bližje odobravanju razveze kot ne oziroma bolj kot ne v neskladju s katoliškimi moralnimi stališči.

Iz tabele 1 (glej spodaj) lahko razberemo, da slovenski prebivalci v podobnem rangi opravičijo razvezo in abortus, nekoliko manj spolnost pred polnoletnostjo in evtanazijo. Homoseksualnost in priložnostno spolnost pa že bolj odklanjajo, samomor, zakonsko nezvestobo in prostitucijo, sploh pa uporabo lahkih drog, pa je po njihovem mogoče še manj opravičiti. Drugače rečeno, količniki opravičljivosti posameznih dejanj kažejo na moralno permisivnost v družbi - višji količnik, višja stopnja permisivnosti.⁸

Mednarodne primerjave

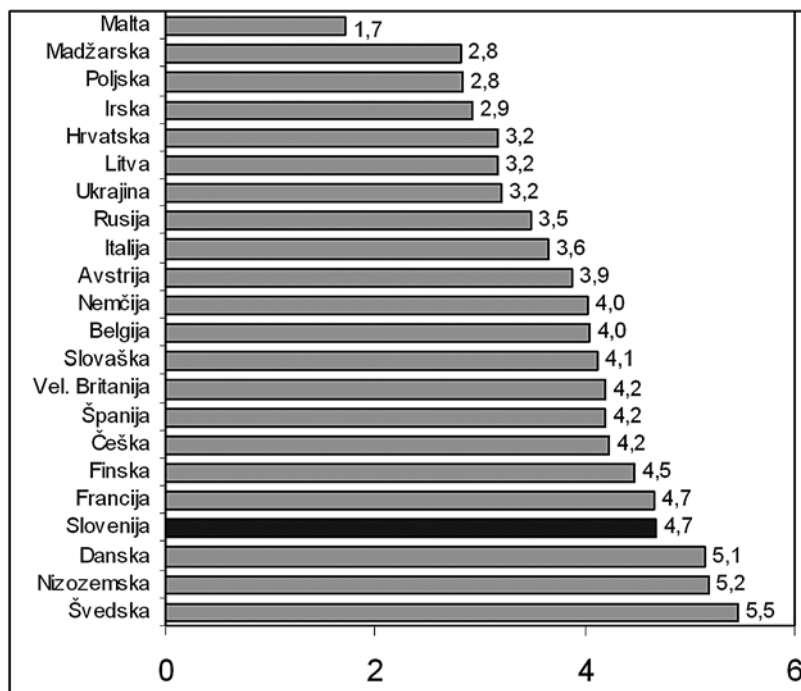
Da v slovenskem kulturno-religioznem prostoru prihaja do odmika od katoliških moralnih stališč, se pravi do sekularizacije ver-

Tabela 1 : V kolikšni meri lahko [od nikoli (1) – do vedno (10)] navedene reči opravičimo?
Povprečja za Slovenijo – glede na vero in politično pozicioniranje.

	VSI	Ne ver. v Boga	Ver. v Boga	LEVO 1-3	SRED. 4-6	DESNO 7-10
razveza	6,60	7,65	6,03	7,78	6,70	5,49
abortus	6,18	7,49	5,48	7,42	6,37	4,74
spolnost pred polnoletnostjo	5,78	6,72	5,27	6,63	5,93	5,12
evtanazija	5,41	6,33	4,93	5,95	5,56	4,66
homoseksualnost	4,60	5,88	3,92	5,62	4,80	3,26
priložnostni seks	4,09	5,10	3,56	5,30	4,16	3,65
samomor	3,56	4,45	3,11	4,68	3,60	2,71
zakonska nezvestoba	3,49	4,21	3,11	4,35	3,49	3,46
prostitucija	3,33	4,07	2,94	3,85	3,51	3,04
uporaba lahkih drog	2,27	2,89	1,94	2,84	2,26	2,14

Vir: ADP-WVSEVS99, izračuni so moji.

Grafikon 1: Mednarodne primerjave moralne permisivnosti.

Vir: ADP-WVSEVS99. Za vsako državo je prikazana aritmetična sredina stališč [od nikoli (1) – do vedno (10) lahko opravičimo], ki se nanašajo na: homoseksualnost, abortus, razvezo, evtanazijo, zakonsko nezvestobo, priložnostni seks in uživanje lahkih drog.

sko-moralnega prostora, empirični podatki nedvoumno pokažejo. Težko pa je oceniti, kolikšen je pri nas ta odmik. To oceno vsaj delno omogočijo mednarodne primerjave, ki za posamezne etično-moralne kategorije pokažejo raven opravičevanja ali zavračanja posameznih dejanj oziroma praks v neki družbi ali kategoriji ljudi.

Iz podatkov sledi, da je glede opravičevanja teh praks Slovenija glede na druge države na prvih mestih. Pri vprašanju sprejemljivosti spolnosti nepolnoletnih oseb in zakonolomstva nobena od držav ne dosega tolikšne ravni dopuščanja obeh vrst dejanj kot Slovenija. Tudi pri sprejemljivosti abortusa, priložnostnega seksa in razveze je Slovenija na prvih mestih. Nekoliko nižje, pa vendar še v gornjo četrtino držav, se uvrsti le v pritrjevanju homoseksualnosti in evtanaziji.

Do nekoliko bolj zaokrožene stopnje permisivnosti pridemo, če prej navedene posamezne vidike združimo v skupen podatek. Na ta način grafikon 1 (glej zgoraj) pokaže, da je glede na osebno moralo splošna permisivnost v Sloveniji med najvišjimi. Slovenijo (in Francijo) glede moralne permisivnosti prehitita le dve severnoevropski, pretežno protestantski deželi in Nizozemska, kar kaže na svojevrstno "protestantsko" (ne predvsem katoliško) moralno usmerjenost slovenske dežele.

Pri tem se zastavlja vprašanje o vzrokih za takšno stanje duha. Odgovor je še težji ob ugotovitvi, da je Slovenija glede na sosede – še posebej tiste s skupnim zgodovinskim ozadjem – v veliki meri izjema. Kot vidimo iz grafa 1, se Slovenija po moralnih usmeritvah bistveno razlikuje od Hrvaške in Madžarke, pa tudi Avstrije in Italije. Hipotetično

Tabela 2: Moralnovrednotna polarnost v Sloveniji

	Abortus	Evtanazija	Spolnost pred 18. letom
Nikoli opravičljivo	19,5 %	27,5 %	22,2 %
2	3,1 %	5,5 %	4,0 %
3	4,5 %	5,3 %	5,5 %
4	2,2 %	2,7 %	3,8 %
5	4,3 %	3,9 %	4,1 %
6	18,8 %	16,3 %	15,6 %
7	5,8 %	5,4 %	6,6 %
8	8,5 %	6,5 %	9,3 %
9	5,8 %	5,1 %	7,0 %
Vedno opravičljivo	27,6 %	21,9 %	21,8 %

Vir: ADP-WVSEVS99. Deleži stališč na lestvici od 1 do 10, kjer 1 = nikoli opravičljivo, 10 = vedno opravičljivo.

bi mogli iskati vzroke v zapoznelem valu posebej strogega janzenizma pri nas, ki je sprožil ostro liberalistično reakcijo. To liberalno izročilo se je postopoma razširilo na celoten katolicizem, predvsem v obliki strogega antiklerikalizma. Po revoluciji pa ga je prevzela oziroma nadomestila in nadaljevala socialistična ideologija, ki sicer strogo kontrolira družbene vzvode moči in oblasti, na ravni osebne morale pa podpira protikatoliške (oziroma liberalne) moralne usmeritve in z njimi legitimira svojo "svobodnjaško" naravnost.

Vrednotna polarizacija

Ob različnosti moralnovrednotnih usmeritev na mednarodni ravni je moralni pluralizem očiten tudi znotraj narodne skupnosti. Ta vrednotni pluralizem pa mestoma dobiva posebno, polarno podobo. Kot je razvidno iz tabele 2 (glej zgoraj), se stališča glede določenih moralnih dejanj – v najizrazitejši meri do abortusa, evtanazije in zgodnje spolnosti – v Sloveniji strukturirajo izrazito polarno. Stališča do spolnosti pred polnoletnostjo (zadnji stolpec tabele

2) razkrivajo tako rekoč zrcalno polarnost. Dobra petina prebivalstva o isti stvari namreč misli diametralno nasprotno. Podobno stanje srečamo tudi v primeru vrednotenja evtanazije in abortusa. To potrjuje ugotovitve raziskovalcev religioznosti v postkomunistični Srednji in Vzhodni Evropi "Aufbruch", da je med vsemi raziskovanimi deželami slovenska družba religiozno in vrednotno najizrazitejše polarizirana.⁹

Ugotovitve o vrednotnih polarizacijah lahko pojasnijo marsikatero dogajanje v slovenski javnosti, predvsem ostra nasprotja, ki se najbolj kažejo v političnem dogajanju. Iz tabele 1 je namreč razvidno, da se politična levica in desnica konstituirata tudi vrednotno, kar je značilno za večino evropskih političnih strank. Tudi ostre polemike, ki jih je sprožila namera bivšega ministra za delo, družino in socialne zadeve Drobniča, da poseže v obstoječo zakonodajo glede splava, so glede na podatke o levo-desnih vrednotnih usmeritvah več kot pričakovane. Vrednotne polarizacije na splošno govorijo o težavnosti doseganja potrebnih (vsaj operativno-strat

teških) soglasij v slovenski družbi. Vsekakor gre za družbo "napornega" sožitja.

Moralne kompetence Cerkve

V raziskavo WVS je vključeno tudi vprašanje, "ali Cerkev v Sloveniji daje ustrezne odgovore na moralne probleme in stiske posameznika". Na vprašanje odgovarja pritrtilno skoraj polovica (44,9 %) slovenskega prebivalstva. Ljudje mislijo, da Cerkev bolje od moralnega vrši duhovno poslanstvo,¹⁰ manj uspešna pa naj bi bila na področju vprašanj družine in socialnih problemov ljudi.

Sicer pa so tudi mnenja glede moralne vloge Cerkve v slovenski družbi zelo deljena. Kot je razvidno iz tabele 3 (glej spodaj), je presoja moralne vloge zelo različna glede na starost vprašanih, prav tako glede na izobrazbeno raven. Posebej velike so razlike o presoji moralnega poslanstva Cerkve glede na politično samopozicioniranje ljudi kot tudi glede na njihovo ne-religioznost (slednje je seveda pričakovano), medtem ko med spoloma o tem ni več kot 2 % razlike.

V predstavljenih podatkih ni vselej jasno, ali odgovori zadevajo bolj pričakovanja do Cerkve, ali pa kompetence, ki ji jih priznavajo glede njenega moralnega poslanstva v družbi. To razmejitev je jasneje predstavila že omenjena raziskava Aufbruch, ki je pokazala na nenavaden kontrast v Sloveniji. Večina prebivalcev namreč Cerкви priznava kompetence za njeno poseganje v javnost, vendar pa je ve-

čina mnenja, naj se kljub temu raje ne oglašajo. Torej, kljub temu da večina priznava, da Cerkev ima kaj reči o moralnih vprašanjih, je njeno moralnovrednotno poslanstvo za več kot polovico Slovencev nezaželeno.¹¹

Sklep

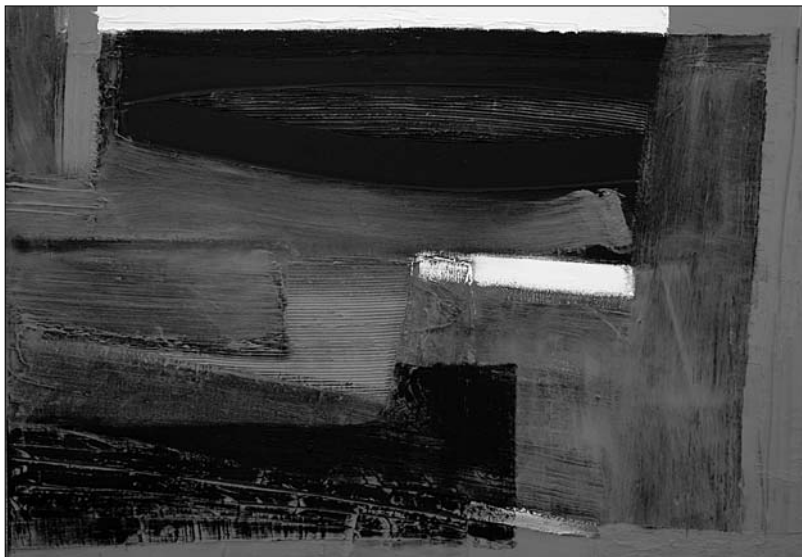
Očitno je, da precejšen delež prebivalstva Slovenije moralnega nauka Cerkve ne sprejema za moralnovrednotne smernice življenja, mnogi si tega tudi ne želijo. V tem smislu moramo govoriti o zmanjšanju vpliva katoliškega moralnega nauka v sodobnem življenju ne le družbe, marveč tudi posameznika. To je nedavno priznal tudi papež Benedikt XVI., ko je švicarskim škofom dejal, da ločitve zakonskih zvez, splavi in poroke med homoseksualci kažejo na zmanjšan vpliv krščanskih vrednot v družbi. Sekularni trendi in relativizem, po njegovem, postavljajo pod vprašaj moralne vrednote, ki jih zagovarja Cerkev.

Ob vsem povedanem pa je zanimiva ugotovitev raziskave med študenti in študentkami na univerzi v Mariboru z naslovom "Dejanska katoliška morala", ki je razkrila, da se mladi raje kot k cerkvenim katekizemskim moralnim formulacijam obračajo naravnost k Jezusovemu moralnemu nauku.¹² Na ta način se tudi danes kaže, da moralnovrednotna nasprotja skupaj s še tako ostrimi političnimi in drugimi polarizacijami niso tako nepremostljiva, kot se velikokrat dozdeva.

Tabela 3: Deleži mnenj, da Cerkev odgovarja na moralne probleme in stiske ljudi.

starost		izobrazba		dohodki		religioznost		politično poz.	
15-29 let	35,80 %	osnovna	63,20 %	nižji	53,80 %	religiozni	59,20 %	levo	21,90 %
30-49 let	39,60 %	srednja	41,60 %	srednji	46,60 %	nereligio.	12,80 %	sredina	44,80 %
50 in več	57,60 %	višja	28,70 %	višji	37,50 %	ateisti	13,80 %	desno	63,40 %

Vir: ADP-WVSEVS99.

1. <http://www.educy.com/jmusek/Kurikuli/Pdf/TPP%2006> (pridobljeno 5. 3. 2007).
2. Prim. Herman Denz, *Die europäische Seele – Leben und Glauben in Europa*, Wien, Czernin Verlag 2002. Podobno piše E. Ringel o avstrijski duši, A. Trstenjak pa o slovenski duši.
3. Prim. J. Bajzek, Vrednote mladih, v: *Znamenje* 15 (1985/1), 31.
4. Samuel P. Huntington, *Spopad civilizacij*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2005.
5. Takšno stališče je že pred desetletji (v predavanju v Gradcu, Avstrija) zastopal znani sociolog P. Berger, ko je ob tesnem izidu referendumu o liberalizaciji abortusa v ZDA ugotavljal temeljni vrednotni konflikt, kajti ena in ista stvar je za polovico Američanov zločinski uboj nedolžnega bitja, za drugo polovico pa civilizacijski napredek.
6. Vzporedno potekata European Value Survey (EVS), s središčem na Univerzi Tilburg na Nizozemskem, in World Value Survey (WVS), katere osrednji usmerjevalec je Ronald Inglehart z Univerze v Michiganu (ZDA). Pričetek raziskovalnega projekta je leto 1981 (najprej je bilo vanj vključenih nekaj držav Zahodne Evrope), ponovne aplikacije (dopolnjene in razširjene na vedno več držav) pa so sledile v letih 1990, 1995, 1999, v mnogih državah (tudi v južnih državah nekdanje Jugoslavije) pa v zadnjih letih. Na ta način je vsaj delno mogoče slediti tudi procesu prevrednotenja vrednot. Za Slovenijo je raziskave izvajal Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na Inštitutu za družbene vede FDV, hrani ADP. Glej tudi <http://www.worldvaluessurvey.org/services/index.html>.
7. Respondent, ki je bil mnenja, da npr. abortus ni nikoli upravičen, je obkrožil 1, če pa je menil, da ga je mogoče vedno opravičiti, je obkrožil 10. Vmesne vrednote pa so mu služile za prikaz natančnejše pozicije respondenta - kateremu od obeh skrajnih možnosti se bolj ali manj približuje.
8. Dikcijo o permissivni družbi nekateri družboslovci zavračajo, češ da to ni analitični termin, marveč bolj ideološki konstrukt. Vendar WVS ta termin uporablja.
9. M. Tomka in P. M. Zulehner, *Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas*, Ostfildern, Schwabenverlag, 1999.
10. Po rezultatih WVS iz leta 1999 kar 70,3 % vprašanih meni, da Cerkev ustrezno odgovarja na človekove duhovne potrebe, pozitivno mnenje glede tega, da ustrezno odgovarja na probleme družinskega življenja, ima 42,8 % vprašanih, na aktualne socialne probleme naše dežele pa 33,8 %.
11. M. Tomka in P. M. Zulehner, *n. d.*, 31.
12. http://www.pfmb.uni-mb.si/sociologija/new_page_68.htm (pridobljeno 5. 3. 2007).